

Müllerowa, Lidia

Diecezja płocka w okresie powojennym

Studia Płockie 3, 401-417

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lidia Müllerowa

DIECEZJA PŁOCKA W OKRESIE POWOJENNYM

Próba napisania powojennej historii diecezji płockiej napotyka na wszystkie te trudności, które stają przed historykiem czasów najnowszych. Wiązą się one między innymi także z brakiem odpowiednich badań oraz — wbrew pozorom — z niedostatkami dobrej i łatwo dostępnej podstawy źródłowej, pozwalającej na wszechstronne przedstawienie bogatej i skomplikowanej rzeczywistości. Prezentowany artykuł nie pretenduje też do spełnienia tak poważnego zadania. Pragniemy w nim poruszyć tylko niektóre zagadnienia, koncentrując się przede wszystkim na problemach organizacji terytorialnej, i przedstawić, w jakim stanie wyszła diecezja płocka z okresu wojny i okupacji oraz w jaki sposób to i zmienione warunki powojenne wpływały na jej stan organizacyjny i funkcjonowanie w interesującym nas okresie.

Praca została oparta w głównej mierze na materiałach urzędowych, a przede wszystkim na schematyzmach¹ oraz na zarządzeniach władz diecezjalnych i innych materiałach publikowanych w „Miesięczniku Pastorskim Płockim”.²

Zanim przejdziemy do spraw związanych bezpośrednio z organizacją diecezji trzeba zwrócić uwagę, że oprócz długich tradycji historycznych podstawowe znaczenie dla jej charakteru i funkcjonowania mają uwarunkowania współczesne. Szukać ich należy nie tylko w ogólnej sytuacji Kościoła katolickiego czy problemach religijnych Polski dzisiejszej — których oczywiście nie zamierzamy umniejszać — ale również w przemianach zachodzących w skali regionalnej. W naszym przypadku dotyczy to głównie Mazowsza, ściślej obecnego województwa warszawskiego, do którego należy ok. 90% obszaru diecezji. Sprawia to, że diecezja płocka obejmuje tereny o tradycyjnym charakterze rolniczym, w małym stopniu zurbanizowane i uprzemysłowione. Z ogólnej liczby ok. 870 tys. mieszkańców³ zaledwie 35,9% przypadało tutaj w 1972 r. na miasta, podczas gdy w skali krajowej wskaźnik urbanizacji wynosił już wówczas 52,7%.⁴ W interesującym nas okresie z 22 miast i miasteczek leżących na terenie diecezji płockiej jedynie Płock zdołał podwoić liczbę ludności w stosunku do stanu

¹ Schematyzmy diecezji płockiej nazywane są Katalogami duchowieństwa i parafii a ostatnio „Rocznikami Diecezji Płockiej”. Wykorzystano wszystkie publikacje tego rodzaju za lata 1937, 1948, 1955, 1958, 1966, 1970 raz 1972 (podającą dane według stanu z 1 IX 1973).

² „Miesięcznik Pastorski Płocki” (dalej cyt.: MPP), urzędowy organ Kurii Biskupiej, wychodzi od 1906 r. Po przerwie w latach 1939—1946 został wznowiony we wrześniu 1946 r.

³ Por. „Rocznik Diecezji Płockiej” 1972, s. 48; Annuario Pontificio 1973, s. 401.

⁴ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1972, s. 581.

przedwojennego (w 1938 r. 33 840, w 1970 r. 71 727 mieszkańców).⁵ Za wyjątkiem Ciechanowa i Mławy pozostałe nie przekraczają 20 tys., a często nie dochodzą do 10 lub nawet do 5 tys. mieszkańców. Ma to związek z wolnym w skali polskiej rozwojem przemysłowym Mazowsza. Miasta tego regionu nie tylko nie były w stanie wchłonąć odpływu ze wsi, lecz chyba poza nielicznymi wyjątkami same przez długi okres po zakończeniu wojny przeżywały odpływ ludności zarówno na ziemie odzyskane, jak i do wielkich ośrodków miejskich i przemysłowych, leżących poza granicami diecezji.⁶ Wolne postępy urbanizacji i rozwoju większości miast na terenie diecezji płockiej w pierwszym dwudziestolecu po wojnie obrazuje poniższa tabelka.⁷

TAB. 1. LUDNOŚĆ MIAST DIECEZJI PŁOCKIEJ 1939—1965

Miasto	Liczba mieszkańców w tys.					
	1939	1946	1950	1955	1960	1965
Płock	36,0	28,5	33,1	37,5	40,0	55,0
Ciechanów	15,5	11,8	14,5	18,4	20,0	21,1
Mława	20,0	13,8	13,4	14,3	15,9	17,4
Sierpc	13,0	9,3	9,3	10,2	10,9	12,0
Pułtusk	18,0	8,8	9,3	10,0	10,8	11,7
Płońsk	13,0	7,8	8,2	9,5	10,1	10,8
Gostynin	8,4	7,4	8,1	8,3	9,9	10,5
Przasnysz	8,0	7,0	6,9	8,7	8,3	9,3
Wyszaków	12,0	5,0	5,2	5,3	7,7	9,3
Nasielsk	7,5	4,0	4,2	4,8	5,0	5,2
Maków	7,0	2,6	3,3	3,9	4,8	5,2
Zakroczym	6,5	3,4	3,1	3,4	3,6	3,8
Raciąż	5,1	3,7	3,5	3,5	3,6	3,7
Gąbin	7,7	3,1	3,0	3,1	3,3	3,6
Zuromin	4,3	2,2	2,0	2,1	2,5	3,0
Wyszogród	4,8	2,3	2,1	2,4	2,4	2,7
Serock	6,5	2,1	2,0	2,2	2,5	2,7
Chorzele	4,1	2,2	2,0	2,2	2,1	2,3
Rożan	5,0	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4

Podjęcie budowy Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku oraz realizacja różnych inwestycji towarzyszących zaczęły wpływać na zmianę struktury regionu, poczynając od lat 60-tych. Powstał bowiem okręg przemysłowy obejmujący oprócz Płocka również powiaty płocki i gostyniński.⁸ Ten fakt postawił nowe problemy przed duszpasterstwem w diecezji, ale nie zmienił jednak jeszcze w sposób radykalny ogólnego jej charakteru, choć oczywiście postępowanie przemiany doko-

⁵ *Dzieje Płocka*, Płock 1973, s. 542.

⁶ Por. A. Rajkiewicz, *Przemiany demograficzne i rozwój zatrudnienia w województwie warszawskim po II wojnie światowej*. „Rocznik Mazowiecki” 1 (1967), s. 166.

⁷ Tabelka została sporządzona w oparciu o zestawienie zawarte w artykule J. Lehra-Spławińskiego, *Problemy rozwoju miast w województwie warszawskim*. „Rocznik Mazowiecki” 2 (1969), s. 97—98. Nie posiadamy analogicznych danych dla pozostałych trzech miast diecezji, leżących poza granicami woj. warszawskiego (Dobrzyń n. Drwęcą, Dobrzyń n. Wisłą, Rypin).

⁸ Budowę Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych rozpoczęto w 1961 r. O ich rozwoju i skutkach dla regionu por. J. Chojnacki, *Krótki zarys historii miasta Płocka*. W: „Dzieje Płocka”, s. 564; *Rozwój społeczno-gospodarczy Płockiego Okręgu Przemysłowego w latach 1960—1968*. „Statystyka Regionalna” z. 2, Warszawa 1969.

nały się i dokonują również na wielu innych odcinkach i niosą za sobą nieuchronną konieczność przystosowywania się do nich.

Diecezja płocka położona, z wyjątkiem całych dekanatów gąbińskiego i gostynińskiego oraz skrawka dekanatu płockiego, na prawym brzegu Wisły obejmuje większość województwa warszawskiego (w całości powiaty: ciechanowski, makowski, płoński, przasnyski, pułtuski, sierpecki, żurmiński, prawie całe powiaty: płocki, mławski i gostyniński, większą część wyszkowskiego, a także części nowodworskiego, ostrołęckiego i ostrowskiego, których stolice leżą już jednak poza granicami diecezji). Na zachodzie do diecezji należy ponadto część województwa bydgoskiego (prawie cały powiat rypiński, części golubio-dobrzyńskiego i lipnowskiego oraz skrawek brodnickiego), na północy trzy parafie z województwa olsztyńskiego (Dłutowo z powiatu działdowskiego oraz Janowo i Janowiec Kościelny z nidzickiego). Na południu, z wyjątkiem odcinka wspomnianych już dekanatów gąbińskiego i gostynińskiego, granicę diecezji stanowi Wisła.⁹

Obszar diecezji nie ulegał zmianom w interesującym nas okresie. Został on ustalony jeszcze w 1925 r. w wyniku regulacji granic diecezji polskich w związku z konkordatem i do dzisiaj wynosi ok. 14 400 km² (4,6% obecnej powierzchni Polski). Stawia to diecezję płocką pod tym względem na ósmym miejscu wśród 27 istniejących aktualnie diecezji. Możemy ją więc zaliczyć do średnich a nawet do większych diecezji w skali polskiej.¹⁰

W chwili wybuchu wojny diecezja płocka była podzielona na 17 dekanatów, które obejmowały łącznie 228 parafii. Liczba wiernych w 1937 r. wynosiła 825 tys. osób, a kler świecki i zakonny składał się z 399 księży.¹¹

Okres okupacji nie spowodował formalnych zmian w strukturze organizacji terytorialnej diecezji płockiej, ale miał wpływ na zahamowania w funkcjonowaniu szeregu jej ogniw i przyniósł zarówno znaczne straty materialne, jak i zwłaszcza liczne ofiary w ludziach. Poważny ubytek duchowieństwa potęgował dodatkowo trudności w zakresie duszpasterstwa jeszcze przez szereg lat po zakończeniu wojny.¹²

Prawie cała diecezja podzieliła los 1/4 ówczesnych ziem polskich wcielonych 8 X 1939 r. bezpośrednio do Rzeszy, na których Niemcy już w pierwszych dniach swoich rządów wprowadzili własną administrację i szczególnie ostre represje w stosunku do ludności polskiej.¹³ Śledzenie dziejów diecezji w tym okresie utrudnia fakt, że przez całą okupację była ona podzielona między cztery stworzone przez Niemców jednostki organizacyjne, w których zarządzenia w stosunku do Kościoła i nasilenie represji zwłaszcza w pierwszych latach wojny były różne. Jedynie Wyszków i kilka parafii położonych w jego okolicach (Pniewo, Barcice, Brańszczyk, Długosiodło, Goworowo, Poręba, Wola Mystkowska) znalazły się w granicach Generalnego Gubernatorstwa.¹⁴ Leżące na lewym brzegu Wisły dekanaty

⁹ Patrz mapa nr XIII.

¹⁰ Powierzchnię podaje według pomiarów planimetrycznych dokonanych w Instytucie Geografii Historycznej Kościoła w Polsce przy KUL. Większą powierzchnię od diecezji płockiej posiadają diecezje: warmińska, wrocławska, koszalińsko-kołobrzeska, chełmińska, lubelska, gorzowska, poznańska (15 400 km²), mniejsze zaś są: przemyska (13 900 km²), siedlecka (13 800 km²) i pozostałe. Por. L. Müllerowa, *Struktury parafialne w Polsce w 1972 r.* (praca w druku).

¹¹ Dane zaczerpnięto ze schematyzmu diecezjalnego z 1937 r., s. 120.

¹² Patrz tabela nr 2 na s. 408.

¹³ Cz. Madałczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, Warszawa 1970, t. 1, s. 335, t. 2, s. 193.

¹⁴ Zob. Ks. W. Jezusek, *Nekrolog śp. ks. K. Krajewskiego*, MPP 1972, s. 304, przyp. 2.

gąbiński i gostyniński (17 parafii) zostały zaliczone do okręgu Poznań, który od 21 I 1940 r. nosił nazwę Kraju Warty (Reichsgau Wartheland). Dekanaty położone na północ od Wisły przypadły częściowo Okręgowi Prus Zachodnich, którego nazwę zmieniono niebawem na Okręg Gdańska — Prus Zachodnich (Reichsgau Danzig-Westpreussen), jako wchodzące w skład rejencji kwidzyńskiej. Ponad 70% obszaru diecezji wraz z jej stolicą Płockiem objęły granice Prus Wschodnich (Prowinz Ostpreussen), jako część składowa rejencji ciechanowskiej.¹⁵

Autorka pomija zagadnienia związane z martyrologią diecezji płockiej, które są przedmiotem osobnego opracowania. Interesują ją one jedynie w aspekcie ogólnego bilansu strat i zniszczeń w momencie zakończenia wojny. Obecny stan badań nie sprzyja jednak sporządzeniu precyzyjnego bilansu tego rodzaju. Dotychczasowa literatura operuje bowiem najczęściej liczbami odnoszonymi się do większych jednostek administracyjnych, takich jak Generalne Gubernatorstwo czy Kraj Warty, w mniejszym stopniu do najbardziej nas tutaj interesującej rejencji ciechanowskiej. Ogólnie wiadomo, że najostrejsze represje były zastosowane na terenach Pomorza i Kraju Warty, a stosunkowo najlepsza sytuacja panowała w Generalnym Gubernatorstwie. Ziemie włączone bezpośrednio do Rzeszy miały bowiem według planów niemieckich ulec w pierwszej kolejności procesowi germanizacji. Najnowsze badania wykazały, że tylko na skutek akcji wysiedleńczej — i to nie przeprowadzonej na zaplanowaną skalę — ubyło na tych terenach 860 tys. Polaków. Procentowo przedstawia się to jednak różnie. Na Pomorzu ubytek ten wyniósł blisko 10% (9,8%) w stosunku do stanu zaludnienia z 1939 r., zaś w Kraju Warty aż 15%. W rejencji ciechanowskiej akcja przesiedleńcza nie przybrała tak wielkich rozmiarów, gdyż spowodowała zmniejszenie się liczby ludności polskiej tylko o 2,4%.¹⁶ Oprócz przesiedleń do Generalnego Gubernatorstwa, wywózów na roboty przymusowe do Niemiec, eksterminacji ok. 80 tys. Żydów, ucieczek przed represjami, obozów koncentracyjnych, aresztowań i egzekucji, na straty ludnościowe w diecezji płockiej wpłynęły również działania wojenne.¹⁷

Dotkliwie straty poniósł także kler diecezji. Wmurowana w katedrze płockiej tablica ku czci zamordowanych przez Niemców kapłanów wymienia imiennie obu biskupów (arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego i biskupa sufragana Leona Wetmańskiego), 110 księży oraz 3 kleryków. Do 1946 r. ubyło w diecezji płockiej ogółem 153 kapłanów, co stanowiło prawie 40% stanu przedwojennego.¹⁸

Ze strat materialnych interesują nas tu przede wszystkim te, które poniosła diecezja w obiektach sakralnych. Zaraz w pierwszych dniach wojny (5 IX 1939 r.) została zbombardowana katedra płocka, którą Niemcy zamienili następnie na skład amunicji.¹⁹ Na skutek działań wojennych i celowych akcji władz okupacyjnych ok. 20 kościołów parafialnych przestało kompletnie istnieć, kilka dalszych zostało poważnie zniszczonych, a wiele innych uszkodzonych wymagało naprawy. W sumie ok. 25% samych kościołów parafialnych uległo mniejszym lub większym zniszczeniom i domagało się po zakończeniu wojny odbudowy lub przynajmniej poważnego remontu.²⁰ W związku ze zniszczeniami wojennymi władze

¹⁵ Z. Janowicz, *Ustrój administracyjny ziem polskich wcielonych do Rzeszy Niemieckiej 1939—1945*, Poznań 1951, s. 7 i nn; Madajczyk, *op. cit.*, t. 1, s. 66 i nn.

¹⁶ Madajczyk, *op. cit.*, t. 2, s. 185.

¹⁷ Tamże, t. 1, s. 248; J. Lehr-Spławiński, *op. cit.*, s. 73.

¹⁸ MPP, 1948, s. 108—110.

¹⁹ Tamże, s. 96.

²⁰ *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji płockiej 1948* przy opisie parafii w ra-

diecezjalne ponowiły w 1948 r. prośbę skierowaną już wcześniej do duszpasterzy o prowadzenie kronik parafialnych. Kroniki te miały według założeń uwzględnić nie tylko straty materialne poniesione w czasie wojny, ale również odpowiedzieć na pytania: jak wyglądała organizacja życia religijnego w parafii podczas okupacji, czy kościół był czynny lub ewentualnie jak długo był sprofanowany, ile osób z parafii zostało wywiezionych, wysiedlonych i zamordowanych.²¹ Bez dotarcia do tych źródeł trudno jest zrekonstruować pełny obraz strat — i to nie tylko materialnych — oraz organizację życia religijnego w diecezji w tym okresie.

Z danych zestawionych dla Kraju Warty wynika, że do 1944 r. na skutek zarządzeń Urzędu Namiestnika i Gestapo zamknięto tam ok. 1300 kościołów i kaplic, ok. 500 zamieniono na magazyny, dwa wysadzono w powietrze, a część oddano ewangelikom.²² Między innymi kościoły parafialne w należących do diecezji płockiej a wcielonych do Kraju Warty Gąbinie i Gostyninie zostały przez Niemców rozebrane do fundamentów.²³ Nie mamy niestety analogicznych danych dla rejencji ciechanowskiej. Wiadomo, że do końca okupacji w samym Płocku czynny był tylko kościół farny, katedra, jak wspomniałam, została zamieniona na skład amunicji, podobnie jak kościół parafialny w Łopacinie, a inne kościoły zamknięte. Kościoły parafialne w Dobrzyniu n. Wisłą i w Bądkowie zamienili Niemcy na spichrze, niektóre inne, jak np. w Mławie, Wólce czy Węgrzynowie, zostały rozebrane do fundamentów. Większość jednak nie nadających się w 1945 r. do użytku kościołów uległa zniszczeniu na skutek działań wojennych.²⁴ Pierwszy powojenny schematyzm diecezji płockiej, w którym skrupulatnie odnotowano zniszczenia obiektów sakralnych w czasie wojny, pozwolił opracować schematyczną mapkę, którą dołączamy do tekstu. W schematyzmie tym nie podano niestety informacji o funkcjonowaniu lub zamknięciu kościoła w czasie okupacji. Wiemy jedynie na podstawie relacji ówczesnego administratora apostolskiego ks. Stanisława Figielskiego, że 12 III 1943 r. 68 kościołów parafialnych (29,9%) nie funkcjonowało na skutek zniszczenia lub zamknięcia. Pozostałych 160 parafii obsługiwało ok. 200 księży.²⁵

Diecezja płocka należała więc do tych, które w czasie wojny i okupacji poniosły stosunkowo duże straty. Rzutowało to w poważnym stopniu na jej funkcjonowanie zwłaszcza w pierwszych latach powojennych. Najogólniej rzecz biorąc okres ten charakteryzował się likwidowaniem skutków wojny. Pierwszym etapem była tu niewątpliwie — pomimo trudności kadrowych — odbudowa struktury organizacyjnej i podjęcie przez nią na nowo wszystkich spełnianych uprzednio funkcji. Nie tworzono natomiast w tym okresie ani nowych dekanatów, ani parafii, dążąc jedynie do przywrócenia w pełni stanu przedwojennego. Przywrócenie tego stanu dotyczyło zresztą nie tylko samej sieci parafii, ale również ich przedwojennego modelu wraz z wieloma formami życia religijnego i aktywności wiernych w ramach parafii. Dla ilustracji wystarczy tutaj podać za sprawozdaniem

mach krótkiego rysu historycznego podaje również czy i w jakim stopniu kościół i inne zabudowania (plebania, dom katolicki itp.) zostały zniszczone w czasie wojny.

²¹ MPP 1948, s. 108—110.

²² Madajczyk, *op. cit.*, t. 2, s. 185. Por. też K. Śmigiel, *Rola kościołów w Kraju Warty 1939—1945* (maszynopis komunikatu na międzynarodowe kolokwium w Parmie w 1973).

²³ *Katalog duchowieństwa i parafii 1948*, s. 43, 45.

²⁴ Tamże *passim*. Por. też mapa nr XIV.

²⁵ *Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les Pays Baltas 1939—1945*, Città del Vaticano 1967, t. 3, s. 762.

z pierwszej wizytacji przeprowadzonej w 1947 r. w Wyszkwowie, że przybyłego tam biskupa Tadeusza Pawła Zakrzewskiego witali: Rada Parafialna, członkowie Caritasu, trzeci zakon, bractwo różańcowe, Stowarzyszenie Najświętszego Sakramentu, Krucjata, chór parafialny, Czerwony Krzyż, Straż pożarna, Liga Morska, Wici (wystawiło czwartą bramę), harcerstwo, młodzież gimnazjum i liceum oraz szkół powszechnych z nauczycielami²⁶. Pomimo to sytuacja w wielu parafiach zmieniła się znacznie w porównaniu z 1939 r. Przede wszystkim w większości z nich — o ile nawet nie we wszystkich — zmniejszyła się liczba ludności i to nie tylko na skutek strat wojennych. Bezpośrednio po wojnie notuje się bowiem masowe przemieszczanie się ludności. Mieszkańcy wsi i małych zwłaszcza miast w poszukiwaniu pracy i lepszych warunków egzystencji, a także młodzież coraz liczniej wyjeżdżająca do szkół i na studia, przenosili się do większych ośrodków miejskich i przemysłowych oraz na ziemie odzyskane.²⁷ W wielu parafiach brakowało księży lub przybywali do nich księża nowi, nie żyjący jeszcze z parafianami. Na skutek zniszczenia wielu kościołów nabożeństwa odbywały się często w naprędce zbudowanych kaplicach albo pomieszczeniach prowizorycznie przystosowanych do tego celu.²⁸ Wszystko to utrudniało duszpasterstwo, stawało zwiększone obowiązki przed władzami diecezji i księżmi. Jednak już pierwsze przeprowadzone w 1947 r. wizytacje odzwierciedlają znaczne osiągnięcia, zwłaszcza w zakresie odbudowy i usuwania materialnych szkód spowodowanych wojną.²⁹ Efekty były tutaj oczywiście uzależnione od stopnia zniszczeń w poszczególnych parafiach i lokalnych możliwości. Budziły one jednak od samego początku zrozumiałe zainteresowanie władz diecezjalnych i ich próby zorientowania się w całokształcie sytuacji. Świadczą o tym, obok wspomnianego już apelu o prowadzenie kronik parafialnych, materiały gromadzone do Rocznika diecezjalnego, który miał się ukazać w 1947 r.³⁰ oraz specjalna ankieta rozesłana do parafii w 1948 r.³¹ Na odbudowę najbardziej zniszczonych kościołów została przeznaczona taca ze wszystkich mszy św. w całej diecezji w pierwszą niedzielę adwentu.³²

Głównym jednak problemem był niewątpliwie dotkliwy niedobór księży, a jednym z najpilniejszych i najszybciej zrealizowanym zadaniem było uruchomienie seminarium duchownego. Już w kwietniu 1945 r. rozpoczęły się pierwsze wykłady dla 9 alumnów. Ich liczba wzrosła w roku 1945/46 do 15 a w roku następnym do 32. W 1947 r. wyższe seminarium duchowne kształciło 41 kleryków, a w rok później już 59. Równocześnie w niższym seminarium naukę pobierało 100 osób.³³

Wznowił również swoją działalność diecezjalny związek Caritas, który w 1946 r. posiadał 149 oddziałów i prowadził na szeroko zakrojoną skalę akcję pomocy dla dotkniętych wojną i ubogich. Do tego roku z jego stałej pomocy skorzystało 16 tys. osób a 28 tys. z pomocy doraźnej. Pomoc ta obejmowała rozdawanie żywności i odzieży (na ogólną sumę 16 mln zł).

²⁶ MPP 1947, s. 358—363.

²⁷ Por. Lehr-Splawiński, *op. cit.*, s. 69; Rajkiewicz, *op. cit.*, s. 166.

²⁸ Patrz częste wzmianki w sprawozdaniach z wizytacji, zwłaszcza z 1947 r., w MPP.

²⁹ Tamże.

³⁰ Publikacja ta ukazała się jednak dopiero w 1948 r.

³¹ MPP 1948, s. 249.

³² Rozporządzenie biskupa Zakrzewskiego z 4 XI 1947 r. MPP 1947, s. 340.

³³ Próba objęcia seminarium w lutym 1945 r. nie powiodła się. Dopiero w marcu ks. Cz. Pacuszka z dwoma pierwszymi alumnami rozpoczął przystosowywanie gmachu „kompletnie ograbionego”. MPP 1946, s. 118.

Prócz tego Caritas prowadził 11 domów dziecka, 4 domy starców, 3 internaty i 15 przedszkoli, organizował kolonie, półkolonie i kuchnie. Jedna z takich kuchni w Płocku wydała w 1945 r. 28 155 posiłków, w 1946 r. 86 625 a w 1947 r. 119 444 posiłki.³⁴

Podstawowym zadaniem wśród podejmowanej na różnych polach działalności pozostawało jednak stale duszpasterstwo. Chodziło tu przy tym nie tylko o umożliwienie wszystkim wiernym uczestniczenia w liturgii i zapewnienie im bieżącej obsługi duszpasterskiej, ale również zdawano sobie sprawę z zaniebań w tym zakresie spowodowanych wojną, która przyniosła — jak oceniano — obniżenie się poziomu życia religijnego i moralności w skali społecznej. Duszpasterze skarżyli się przede wszystkim na małą frakwencję w kościołach, zwłaszcza dorastającej młodzieży, oraz na pijaństwo.³⁵ Za najważniejsze narzędzie do poprawienia stanu religijnego i moralnego diecezji uznawano w pierwszym rzędzie misje, starając się je na ogół przeprowadzić możliwie szybko i na szeroką skalę. Jednak pomimo zachęty władz diecezjalnych i starań samych proboszczów do 1946 r. misje odbyły się zaledwie w czterech parafiach. Nie wynikało to jednak zwykle z braku gorliwości ze strony proboszczów, lecz przede wszystkim z olbrzymiego zapotrzebowania na misjonarzy. Księża z diecezji płockiej tłumaczyli się niejednokrotnie w 1946 r., że zwracali się do redemptorystów, jezuitów i dominikanów o przysłanie im misjonarzy, ale otrzymywali odpowiedzi, iż ci są już zajęci aż do jesieni następnego roku.³⁶ Dopiero reaktywowane z inicjatywy biskupa Zakrzewskiego koło misjonarzy diecezjalnych przyczyniło się w znacznej mierze do rozwiązania trudności na tym odcinku. Do 1947 r. do koła tego zgłosiło swój akces 40 księży³⁷. Do 1949 r. na 228 istniejących wówczas parafii w 163 misje zostały już przeprowadzone, a w dalszych 65 miały się odbyć w najbliższym czasie. Największy wkład w ich przeprowadzenie mieli właśnie misjonarze diecezjalni³⁸.

Również w ciągu następnych kilku lat po zaleczeniu ran wojennych i doprowadzeniu do normalnego funkcjonowania organizacji diecezjalnej podstawowa struktura organizacyjna diecezji nie uległa zmianom. Jednakże przemiany zachodzące w skali kraju w latach 50-tych doprowadziły do wytworzenia się nieco zmienionego modelu działalności duszpasterskiej, znacznie bardziej skoncentrowanej teraz w samym kościele czy parafii, mającej mniejsze związki z organizacjami i instytucjami o charakterze ogólnospołecznym. Najważniejszym zadaniem, jakie stanęło wówczas przed władzami diecezjalnymi i poszczególnymi parafiami było zapewnienie i zorganizowanie nauki religii poza szkołą.

Niewielkie zmiany w organizacji terytorialnej diecezji płockiej zaczęto wprowadzać dopiero od 1958 r. Rozważania nad tymi zmianami oraz nad obecnym stanem organizacyjnym diecezji rozpoczynamy od przedstawienia tabelarycznego³⁹.

³⁴ Ze sprawozdania na I Zjeździe Diecezjalnego Związku Caritas (24—25 V 1943). MPP 1948, s. 257—258.

³⁵ MPP 1947, s. 46—49.

³⁶ Tamże.

³⁷ Por. wykaz imienny księży, tamże, s. 165.

³⁸ Misjonarze diecezjalni przeprowadzili w 1949 r. misje w 27 parafiach, redemptoryści w 15, reformaci w 10, kapucyni i jezuita po 8, inne zakony w pojedynczych parafiach. MPP 1949, s. 443—449.

³⁹ Daty roczne w tabeli odpowiadają z wyjątkiem 1939 r. datom schematyzmów diecezjalnych. Liczby księży i wiernych dla okresu przedwojennego podano wg stanu z 1937 r. za publikacją M. Piórożyński, S. Szczęch, *Rocznik statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce 1937*, Lublin 1938, s. 21, 33.

TAB. 2. STRUKTURA ORGANIZACYJNA DIECEZJI PŁOCKIEJ 1939—1972

Rok	Liczby					
	dekana- tow	parafii	księży świeck.	księży zakonn.	łącznie księży	wier- nych
1939	17	228	370	29	399	800 181
1948	17	228	264	36	300	794 720
1955	17	228	278	39	317	769 227
1958	17	229	301	45	346	766 727
1966	24	230	381	38	419	
1972	24	235	446	49	495	ok. 840 000

Dwie pierwsze kolumny liczb w powyższym zestawieniu ilustrują stosunkowo późny, powolny i nieznaczny, zwłaszcza jeśli chodzi o parafie, rozwój organizacji terytorialnej w diecezji płockiej. Zaczął się on, jak już zaznaczyłam, w 1958 r., kiedy to biskup Zakrzewski na prośbę mieszkańców wsi Rzewnie, zbytnio odległej od kościołów parafialnych w Rożanie, Szelkowie i Lubielu erygował tam nową parafię.⁴⁰ Również tworzenie innych parafii, takich jak Niechłanin, Obory i Gąsocin, w których erekcje nastąpiły nieco później, bo dopiero w lipcu 1971 r., wynikało z palących potrzeb duszpasterstwa i było motywowane dużą odległością szeregu miejscowości od dotychczasowych kościołów parafialnych.⁴¹ Oprócz tych tradycyjnych — jak by się je chciało określić — trudności i motywacji, rozwój Płocka związanego od 60-tych lat z wielkim przemysłem spowodował „przeludnienie” parafii w mieście. W 1965 r. na 55 tys. mieszkańców były tam tylko dwie parafie miejskie. Istotne znaczenie miało więc erygowanie w 1965 r. przez obecnego ordynariusza parafii przy katedrze płockiej, a następnie jeszcze jednej przy kościele Św. Jana Chrzciciela.⁴² Utworzenie w 1967 r. parafii w Rostkowie było natomiast związane, obok potrzeb w zakresie duszpasterstwa, z chęcią podniesienia rangi tego sanktuarium z okazji 400-lecia śmierci św. Stanisława Kostki.⁴³

W latach 1958—1971 przybyło zatem 7 nowych parafii i do dnia dzisiejszego jest ich łącznie w całej diecezji płockiej 235. Daje to przeciętną 61,3 km² na jedną parafię (przeciętna ogólnopolska wynosi 46,7 km²), co stawia diecezję płocką na 17 miejscu wśród 27 diecezji polskich. Zbliżone do niej przeciętne posiadają takie diecezje jak siedlecka (61,3) i lubelska (65,7).⁴⁴ Nie jest to przypadkowe, jeśli się zważy inne podobieństwa pomiędzy tymi regionami.

Miarą wielkości parafii jest jednak nie tylko obszar. Dla pełniejszego pokazania jej wymiarów trzeba brać pod uwagę również takie elementy, jak: liczba miejscowości wchodzących w skład parafii, ich odległość od kościoła parafialnego, względna i bezwzględna liczba wiernych, liczba duszpasterzy, pomocniczych placówek duszpasterskich itp.

Jeśli przyjmiemy za podstawę liczbę istniejących w diecezji płockiej w 1966 r. 3893 miejscowości⁴⁵, to otrzymamy przeciętną 16,6 miejscowości

⁴⁰ Dokument erekcyjny został wystawiony 1 VII 1958, MPP 1958, s. 95.

⁴¹ Dokumenty erekcyjne: Niechłanin — 8 V 1971, Obory — 17 X 1971, Gąsocin — 28 XI 1971, MPP 1972, s. 66.

⁴² Erekcja parafii przy katedrze miała miejsce 25 VI 1965 r., MPP 1965, s. 167.

⁴³ Erekcja miała miejsce 20 VII 1967 r., MPP 1968, s. 94—95.

⁴⁴ Por. Müllerowa, *op. cit.*

na jedną parafię. Jednakże zróżnicowanie w tym zakresie jest tak ogromne, że mamy do czynienia z parafiami obejmującymi tylko część miejscowości (miasta) oraz z takimi, które obejmują ich dziesiątki. Największa pod tym względem parafia diecezji płockiej w Gostyninie obsługuje oprócz samego miasta jeszcze 67 wsi i osad.⁴⁶ Pełniejszy obraz zróżnicowania sytuacji przedstawiamy za pomocą tabelki.⁴⁷

TAB. 3. LICZBY MIEJSCOWOŚCI W PARAFIACH DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1966 R.

Liczba miejscowości w parafii	Parafii		Miejscowości	
	w liczbach bezwzgl.	w odsetkach	w liczbach bezwzgl.	w odsetkach
część	3	1,3	1	0,03
1	2	0,9	2	0,05
2—5	14	6,1	55	1,4
6—10	42	18,3	348	8,9
11—15	53	23,0	706	18,1
16—20	49	21,3	864	22,2
21—30	46	20,0	1124	28,9
31—40	17	7,4	566	14,5
41—68	4	1,7	227	5,8
	230	100,0	3893	100,0

Wydaje się, że najistotniejszym wnioskiem wynikającym z powyższego zestawienia dla charakterystyki sieci parafialnej diecezji płockiej będzie podkreślenie, że jedynie 61 parafii (26,6%) nie przekracza tu liczby 10 miejscowości w okręgu. Obejmują one przy tym 406 miejscowości, co stanowi zaledwie 10,4% ogólnej ich liczby. Równocześnie 67 parafii (29,1%) posiada okręgi składające się z ponad 20 miejscowości i obejmuje ich łącznie 49,2% (1917 miejscowości).

Oprócz wyżej wymienionych czynników określających parafię, z których tylko dwa (rozległość i liczba miejscowości) mogliśmy nieco bliżej przedstawić, na charakter parafii, rodzaj i trudności duszpasterstwa nie miały wpływu wywiera również to, czy kościół parafialny znajduje się w mieście czy na wsi oraz czy w pierwszym z tych przypadków parafia obejmuje tylko miasto. W załączonej tabeli podajemy liczby parafii w poszczególnych dekanatach z rozróżnieniem na miejskie i wiejskie.⁴⁸

Dla ścisłości trzeba podkreślić, że nasze zestawienie odnosi się przede wszystkim do położenia kościoła parafialnego. W wypadku diecezji płockiej bowiem trudno jest na ogół mówić o parafiach typowo miejskich. Za wyjątkiem samego Płocka, w którym na 6 parafii 4 posiadają okręgi nie wykraczające poza miasto, w prawie wszystkich pozostałych sytuacja wygląda odmiennie. W Ciechanowie, największym po Płocku mieście diecezji, istnieje tylko jeden kościół parafialny, do którego oprócz miasta na-

⁴⁵ Liczba miejscowości uzyskana na podstawie „Rocznika Diecezji Płockiej” z 1966 r.

⁴⁶ Tamże, s. 83.

⁴⁷ Tabela została wykonana na podstawie danych zaczerpniętych z „Rocznika Diecezji Płockiej” z 1966 r.

⁴⁸ Tabela została wykonana na podstawie „Rocznika Diecezji Płockiej” z 1972 r. Miasta sprawdzono przy pomocy Urzędowego spisu miejscowości PRL, Warszawa 1967.

TAB. 4. PARAFIE MIEJSKIE I WIEJSKIE W DEKANATACH
DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1972 R.

Dekanat	Liczba parafii	w tym	
		miejskich	wiejskich
Bielski	10	—	10
Bodzanowski	11	—	11
Chorzelski	9	1	8
Ciechanowski	14	1	13
Dobrzyński n. Drwęcą	8	1	7
Dobrzyński n. Wisłą	11	1	10
Gąbiński	9	1	8
Gostyński	7	1	6
Makowski	10	1	9
Mławski	12	2	10
Nasielski	9	1	8
Płocki	12	6	6
Płoński	11	1	10
Przasnyski	13	1	12
Pułtuski	11	1	10
Raciąski	8	1	7
Rożański	7	1	6
Rypiński	9	1	8
Sierpecki	11	1	10
Strzegowski	9	—	9
Wyszkowski	8	1	7
Wyszogrodzki	9	1	8
Zakroczymski	6	2	4
Zuromiński	11	1	10
Razem	235	28/11,9%/	207/88,1%/

leży jeszcze ponad 50 okolicznych miejscowości, odległych niejednokrotnie o 8 km. W Mławie parafia Św. Trójcy obejmuje wprawdzie samo miasto, ale druga parafia obsługuje oprócz przedmieścia również miejscowości oddalone o 4 i 5 km.⁴⁹ Nasze zestawienie nie jest więc bezbłędnym wykładnikiem stopnia urbanizacji sieci parafialnej w diecezji płockiej. Jego wynik możemy jednak porównywać, aby jeszcze raz znaleźć potwierdzenie naszych poprzednich spostrzeżeń. Na 25 diecezji istniejących do czerwca 1972 r. diecezja płocka zajmowała pod tym względem odległe 21 miejsce, wyprzedzając jedynie diecezje lubelską, siedlecką, lubaczowską i kielecką. Dla całej Polski parafie miejskie stanowiły wówczas 22,6%.

Dotychczas operowaliśmy pojęciem parafii, uwzględniając jedynie pełnoprawne jednostki tego rodzaju. Nie stanowią one jednak, jak wiadomo, wszystkich placówek zajmujących się duszpasterstwem. Doliczenie placówek pomocniczych, których w diecezji płockiej istnieje ponad 100 i których znaczenie oraz stopień wykorzystania wzrosły w okresie powojennym, dałoby poważnie skorygowany obraz organizacji terytorialnej duszpasterstwa tej diecezji. Dokładne opracowanie tego zagadnienia nie leży w naszych obecnych możliwościach. Warto wszakże wstępnie zaznaczyć, że po dodaniu 34 filii, 5 kościołów zakonnych nie będących równocześnie kościołami parafialnymi oraz 63 kaplic⁵⁰ przeciętna na jedną placówkę duszpasterską wynosi 42,7 km².

Znacznie trudniejszy do przedstawienia jest wymiar demograficzny

⁴⁹ „Rocznik Diecezji Płockiej” 1966, s. 93.

⁵⁰ „Rocznik Diecezji Płockiej” 1972, s. 48.

sieci parafialnej lub, jak powiedzieliśmy, sieci placówek duszpasterskich diecezji płockiej. Można jednak ogólnie powiedzieć — mając oczywiście stale na uwadze wszelkie dysproporcje także i w tym zakresie — że pomimo swojej stosunkowo dużej rozległości, podstawowe jednostki organizacyjne nie charakteryzują się tutaj równocześnie większą liczebnością wiernych. Wręcz przeciwnie, przy średniej krajowej wynoszącej ponad 4,5 tys. wiernych na jedną parafię, diecezja płocka ze swoją przeciętną ok. 3570 znajduje się dopiero na 18 miejscu wśród 24 diecezji, dla których posiadamy dane tego rodzaju.⁵¹ Wśród wielu działających tu przyczyn musimy znowu zwrócić uwagę na podstawowe znaczenie braku wielkich aglomeracji miejskich, słaby stopień ogólnej urbanizacji i uprzemysłowienia regionu.

W związku też z takim właśnie charakterem obszaru diecezji można uznać, że nie tylko struktura terytorialna sieci parafialnej, ale również liczby wiernych w parafiach nie ulegały, poza niektórymi miastami, gwałtownym zmianom. W przypadku miast trzeba tylko podkreślić zasadnicze różnice w ich składzie narodowościowym i wyznaniowym w porównaniu z okresem przedwojennym. Z przedstawionej poprzednio tabeli (nr 2) wynika, że stały wzrost liczby księży zatrudnionych w duszpasterstwie stwarzał stopniowo coraz korzystniejsze korelacje między wielkością parafii, liczbą wiernych i liczbą duszpasterzy. Jednak dopiero w latach 60-tych liczebność kleru diecezji płockiej osiągnęła stan przedwojenny, a w następnych latach znacznie go przekroczyła. Dało to w rezultacie w r. 1972 przeciętną ponad 2 księży na jedną parafię (2,1).⁵² Średnia ta odbiega nieco od średniej krajowej (2,6), ale wobec mniejszej liczby wiernych przypadających na statystyczną parafię sytuacja w diecezji płockiej nie jest pod tym względem gorsza niż w innych diecezjach polskich. Jak zawsze zresztą tak i w tym wypadku wyciąganie zbyt daleko idących wniosków z samych danych statystycznych może być rzeczą mylącą, a porównywanie mechaniczne ze stanem przedwojennym prowadzić na manowce. Dane te odnoszą się bowiem do dwóch pod wieloma względami różnych rzeczywistości historycznych, a ogólne prawidłowości mogą się dalece różnić od konkretnych sytuacji jednostkowych. Duszpasterstwo dzisiejsze wymaga niewątpliwie lepszego przygotowania, zwiększa obowiązki i wymaga liczniejszej kadry duszpasterzy. W 1967 r., kiedy w diecezji płockiej pracowało już ponad 400 księży, bp Bogdan Marian Sikorski oceniał, że do normalnego funkcjonowania duszpasterstwa brakuje mu 150 kapłanów.⁵³

Jednym też z podstawowych i głównych zadań, które stawiano tutaj od zakończenia wojny było najpierw uruchomienie a następnie rozwijanie seminarium duchownego. Jego rozwój był jednak zawsze uzależniony od liczby powołań. Pod tym względem jeszcze przed wojną uważano, że diecezja płocka daje ich mniej niż inne diecezje, a w każdym razie za mało jak na jej potrzeby.⁵⁴ Podobne oceny spotykamy i w okresie powojennym. Uważając problem powołań za szczególnie aktualny, biskup Zakrzewski erygował 13 XI 1950 r. przy kaplicy wyższego seminarium duchownego w Płocku Diecezjalne Dzieło Powołań Kapłańskich pod wezwaniem św. Stanisława Kostki, którego zadaniem miało być współdziałanie kapłanów i wiernych w budzeniu i wspomaganiu powołań.⁵⁵ W ostatnich latach moż-

⁵¹ Müllerowa, *op. cit.*

⁵² Patrz tabela nr 7 na s. 414.

⁵³ MPP 1967, s. 262.

⁵⁴ Bp Nowowiejski poruszał tę sprawę w szeregu listów pasterskich. MPP 1938, s. 236.

⁵⁵ MPP 1950, s. 119—126.

na wręcz zaobserwować zaniepokojenie spowodowane pewnym spadkiem liczby powołań. Wyniki zarządzanej w związku z tym przez obecnego ordynariusza ankiety wykazały, że w latach 1968—1972 z 248 parafii i samodzielnych ośrodków duszpasterskich jedynie 120 dało kandydatów do stanu duchownego. Z kandydatów tych 118 wstąpiło do seminarium w Płocku, 22 do innych seminariów duchownych w Polsce. Ponadto było 107 powołań zakonnych (32 do męskich zakonów, 75 do zgromadzeń żeńskich) i 160 kandydatów przyjętych do niższego seminarium duchownego w Płocku.^{55a} Z ankiety tej wyciągnięto wniosek, że należy zwrócić szczególną uwagę duszpasterską na pozostałych 128 parafii, z których w tych latach nie było w ogóle powołań.⁵⁶ Dla zobrazowania rozwoju wyższego seminarium duchownego podajemy zestawienie liczbowe alumnów w kilku przekrojach⁵⁷.

Tab. 5. Alumni Wyższego Seminarium Duchownego 1937—1972

R o k	Liczba alumnów
1937	104
1948	59
1955	140
1958	115
1966	72
1970	109
1972	97

Powyższe zestawienie wskazuje na poprawę sytuacji w latach 50-tych, w których to latach seminarium płockie osiągnęło chyba szczyt swego rozwoju. Na te również lata przypadają największe liczby wyświęconych księży. Rekordowy pod tym względem był rok 1958, w którym wyświęcono 27 księży. W roku poprzednim wyświęcono ich 23, zaś w następnym 22, co dało w sumie w ciągu tych trzech lat 72 nowych kapłanów.⁵⁸ Dla porównania podajemy trzyletnie zestawienia liczby wyświęconych wraz z przeciętną roczną. Osobno łącznie został w nim potraktowany pięcioletni okres wojenny⁵⁹, (tab. nr 6).

Wspomniana wyżej ocena niedoboru kadry duszpasterskiej z 1967 r. była motywowana przez biskupa zwiększonymi zadaniami, wynikającymi przede wszystkim z zapotrzebowania na katechetów.⁶⁰ Po krótkim bowiem okresie przywrócenia nauczania religii w szkołach, zapoczątkowanym w 1956 r., katechizacja stała się z powrotem przedmiotem pozaszkolnym. Jej organizacja, zabezpieczenie odpowiednich pomieszczeń, zapewnienie i utrzymanie kadry nauczającej stało się znowu jednym z podstawowych i bardzo ważnych zadań spoczywających na proboszczach a także jedną z głównych trosk władz diecezjalnych. O rozmiarach włożonego w to wysiłku może dać pojęcie materiał zgromadzony drogą ankiety w 1957 r., z którego wynika, że na terenie diecezji płockiej nauka religii odbywała się w 47 szkołach średnich i 1008 podstawowych, obejmując łącznie 6950 klas. Spośród 544 katechetów najliczniejszą grupę stanowili księża (240). Ponadto uczyły jeszcze siostry zakonne (34), organiści (40) oraz inni katecheci (230).⁶¹ Sieć kościołów i innych istniejących placówek kościelnych okazała się tu niewystarczająca, aby w pełni zastąpić sieć szkół. W związku z tym zaczęto tworzyć dodatkowe punkty katechetyczne w miejscowościach zbyt odległych od kościołów. Według danych z Rocznika diecezji

^{55a} MPP 1973, s. 432.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Lata przekrojów odpowiadają datom schematyzmów diecezjalnych.

⁵⁸ „Rocznik Diecezji Płockiej” 1972, s. 118—119.

⁵⁹ Tamże, s. 117—121.

⁶⁰ MPP 1967, s. 261.

⁶¹ Por. zestawienie sporządzone przez ks. A. Rutkowskiego, MPP 1957, s. 316—320.

TAB. 6. ŚWIĘCENIA KAPŁAŃSKIE W DIECEZJI PŁOCKIEJ 1940—1973

Lata	Wyświęconych	
	Liczba	Średnia roczna
1940—1944	29	5,8
1945—1947	15	5,0
1948—1950	19	6,3
1951—1953	51	17,0
1954—1956	25	8,3
1957—1959	72	24,0
1960—1962	35	11,7
1963—1965	31	10,3
1966—1968	23	7,7
1969—1971	34	11,3
1972—1973	26	13,0
1945—1973	331	11,4
1940—1973	360	10,6

z 1972 r. w diecezji płockiej istniało 999 punktów katechetycznych rozmieszczonych w miarę równomiernie na terenie całej diecezji.⁶²

— Dużo większe znaczenie od utworzenia 7 nowych parafii miało dla usprawnienia funkcjonowania diecezji powstanie nowych dekanatów i powołanie do życia tzw. dekanatów rejonowych. Uzupełnienie sieci dekanalnej nastąpiło jednak dopiero w roku 1963/64. Najpierw administrator apostołski biskup Jan Wosiński utworzył 4 nowe dekanaty: bielski, chorzelski, zakroczymski (początkowo nazwany modlińskim) oraz strzegowski. Dekret wydany w tej sprawie 8 XII 1963 r. miał wejść w życie z dniem 1 I 1964 r.⁶³ W lipcu tegoż roku nowy ordynariusz diecezji płockiej biskup Bogdan Sikorski wydał dekret dopełniający, który powoływał do życia z dniem 1 IX 1964 r. trzy dalsze dekanaty: bodzanowski, dobrzyński n. Drwęcą i rożański.⁶⁴ W ten sposób po blisko 40 latach liczba dekanatów zwiększyła się o 7 (przyrost o 41,2%). Utworzenie tych jednostek było równocześnie okazją do regulacji przynależności parafii do dekanatów w znacznie szerszej skali. Miało to na celu zlikwidowanie dysproporcji w tym zakresie. Przed podziałem bowiem do jednego dekanatu należało przeciętnie ponad 13 parafii, przy czym największe z nich płocki i przasnyski liczyły ich po 20. Po reorganizacji natomiast przeciętna liczba parafii w dekanacie nie przekracza 10, a największy dekanat ciechanowski posiada 14 parafii.⁶⁵

Następnym krokiem na drodze planowych usprawnień administracyjnych w skali całej diecezji było utworzenie w 1970 r. 6 jednostek nadrzędnych, nazwanych dekanatami rejonowymi. Formalnie stanowiło to nawiązanie do dawnych tradycji, kiedy diecezje polskie dzieliły się na archidiaconaty. Ich zadania jednak zostały określone odmiennie w nawiązaniu do potrzeb współczesnych. Według dekretu biskupa z 9 I 1970 r. dekanaty rejonowe zostały powołane do wykonywania przede wszystkim „pracy duszpasterskiej specjalnej poprzez pozostających w ścisłej łączności i zależności od Wydziału Duszpasterskiego Kurii referentów rejonowych do spraw: liturgicznych, trzeźwości, ministrantów, powołań kapłańskich, mło-

⁶² „Rocznik Diecezji Płockiej” 1972, s. 48 oraz w opisach parafii.

⁶³ MPP 1963, s. 259—260.

⁶⁴ MPP 1964, s. 201—202.

⁶⁵ „Rocznik Diecezji Płockiej” 1972, s. 59—61.

dziezowych, głuchoniemych, rodzin itp.”⁶⁶ Według określenia w dekrete „Referenci rejonowi działają pod kierunkiem dziekanów rejonowych, ale w oparciu o wszystkich dziekanów dekanatu rejonowego”.⁶⁷ Formą działania dziekanów rejonowych jest zwoływanie konferencji z udziałem dzie-

TAB. 7. DEKANATY REJONOWE DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1972 R.

Dekanaty	Liczba parafii	Księża	
		Liczba	Na 1 parafię
I. Rejon ciechanowski			
1. ciechanowski	14	26	1,9
2. chorzelski	9	13	1,4
3. mławski	12	21	1,7
4. przasnyski	13	20	1,5
Razem	48	80	1,7
II. Rejon płocki			
1. płocki	12	67	5,6
2. bodzanowski	11	11	1,0
3. dobrzyński n. W.	11	16	1,4
4. gąbiński	9	19	2,1
5. gostyniński	7	13	1,8
Razem	50	126	2,5
III. Rejon płoński			
1. płoński	11	15	1,4
2. nasielski	9	16	1,8
3. wyszogrodzki	9	13	1,4
4. zakroczymski	6	13	2,2
Razem	35	57	1,6
IV. Rejon pułtuski			
1. pułtuski	11	19	1,7
2. makowski	10	20	2,0
3. rożański	7	13	1,8
4. wyszkowski	8	19	2,4
Razem	36	71	2,0
V. Rejon rypiński			
1. rypiński	9	21	2,3
2. dobrzyński n. D.	8	10	1,2
3. żuromiński	11	18	1,6
Razem	28	49	1,7
VI. Rejon sierpecki			
1. sierpecki	11	19	1,7
2. bielski	10	13	1,3
3. raciański	8	12	1,5
4. strzegowski	9	18	2,0
Razem	38	62	1,6
Łącznie	235	444	1,9
Z księżmi zakonnymi		495	2,1

⁶⁶ MPP 1970, s. 50.⁶⁷ Tamże.

kanów swego rejonu oraz księży wykonujących zadania specjalne, zwykle w obecności zainteresowanych referentów z Wydziału Duszpasterskiego Kurii.⁶⁸

Podział na dekanaty rejonowe przedstawiliśmy za pomocą powyższej tabelki, uwzględniającej imienne dekanaty wraz z liczbą parafii oraz liczbą pracujących w nich księży.⁶⁹

Z wyjątkiem więc największego rejonu płockiego, obejmującego 5 dekanatów, 50 parafii i 126 księży, oraz najmniejszego rypińskiego, składającego się z 3 dekanatów, 28 parafii i posiadającego 48 księży w skład pozostałych dekanatów rejonowych wchodzi po 4 dekanaty, a liczby parafii i księży nie są w nich nadmiernie zróżnicowane.

Obraz diecezji nie byłby pełny, gdybyśmy się nie zajęli przynajmniej krótko zakonami. Zakony bowiem pomimo posiadania swoich własnych celów uczestniczą również w coraz większym zakresie i w zadaniach duszpasterskich diecezji, w nauczaniu religii itp. Nie mamy możliwości ani zamiaru omawiać całokształtu problematyki związanej z zakonami w diecezji płockiej w okresie powojennym. Chodzi nam w tym miejscu jedynie o uzupełnienie jej obrazu statystycznego. Zaczniemy od zakonów męskich.⁷⁰

TAB. 8. ZAKONY MĘSKIE W DIECEZJI PŁOCKIEJ 1938—1972

Rok	Liczba zakonów	Liczba placówek	Liczba zakonników	Liczba kapłanów
1938	6	7	127	29
1948	6	8	66	35
1955	6	8	93	37
1958	6	8	96	47
1966	6	8	81	38
1972	6	8	brak pełnych danych	49

Najważniejsze spostrzeżenia nasuwające się z tego zestawienia dotyczą ogólnej liczby zakonników oraz liczby kapłanów zakonnych w diecezji płockiej. Pierwsza z nich obniżyła się znacznie po wojnie i do 1972 r. nie zdołała, pomimo pewnego przyrostu zwłaszcza w latach 50-tych, osiągnąć stanu przedwojennego. Odmiennie natomiast przedstawia się sprawa z kapłanami zakonnymi, których w okresie powojennym mamy stale więcej niż przed wojną. W 1972 r. stanowili oni prawie 10% wszystkich kapłanów w diecezji.

Analogiczne dane dla zgromadzeń żeńskich wprowadzają nas w zagad-

TAB. 9. ŻEŃSKIE ZGROMADZENIA ZAKONNE W DIECEZJI PŁOCKIEJ 1938—1972

Rok	Liczba zgromadzeń	Liczba placówek	Liczba sióstr
1938	10	24	290
1948	10	25	262
1972	12	57	518

⁶⁸ Tamże.⁶⁹ Tabela sporządzona na podstawie „Rocznika Diecezji Płockiej” 1972.⁷⁰ Przekroje odpowiadają datom schematyzmów diecezjalnych.

nienie ich intensywnego rozwoju w okresie powojennym. Z braku pełniejszych danych nie możemy jednak pokazać etapów tego rozwoju.⁷¹

Już zestawienie w tabelce pozwala zauważyć, że przy niewielkiem wzroście liczby zgromadzeń liczba placówek zwiększyła się z 24 w 1938 r. do 25 w 1948 r. i 57 w 1972 (przyrost o 137,5%). Ogólna liczba sióstr zmniejszona nieco w 1948 r. w następnym okresie poważnie wzrosła. W porównaniu z 1948 r. jest to wzrost o 97,7%. Do tego obrazu trzeba dodać uwagę, że systematycznemu wzrostowi towarzyszyły równocześnie pewne ubytki, które jednak nie były w stanie zmienić ogólnego kierunku przemian.⁷²

Zgodnie z zapowiedzią we wstępie w przedstawionym artykule zajęliśmy się tylko niektórymi zagadnieniami z dziejów diecezji płockiej w okresie powojennym. Do pełnego opracowania tych dziejów brakuje jeszcze dzisiaj odpowiednich badań, a do oceny właściwej perspektywy. Nie znaczy to jednak, że nie można już dzisiaj podjąć wysiłków, które by przygotowały zarówno pełniejsze opracowanie, jak i podstawę do ocen, a zwłaszcza do lepszego rozumienia niedalekiej przeszłości i czasów dzisiejszych. Jest to przy tym okres, który jeszcze dzisiaj stwarza możliwość, o jakiej zawsze marzy historyk, a mianowicie wzbogacenia dokumentacji przez pozostawienie świadectwa pisanego przez ludzi, którzy te czasy przeżyli i pamiętają. Należałoby uczynić wszystko, aby tej okazji nie zmarnować.

Lidia Müllerowa

DIOCÈSE DE PŁOCK DE 1945 À NOS JOURS

R é s u m é

Le diocèse de Płock, situé — excepté les décanats: Gąbin et Gostynin — au bord droit de la Vistule, appartient en 90% à la voïévodie de Varsovie. Son étendue, immuable depuis 1925, compte environ 14 400 km² — ce qui fait 4,6% de toute la surface de la Pologne.

Le diocèse comprend une région agricole, très peu urbanisée. Pour 3893 localités il n'y a que 22 villes dont la plus grande — Płock, chef-lieu du diocèse, a doublé le nombre d'habitants par rapport à la période d'avant-guerre (en 1939 — 33340 habitants, en 1970 — 71727 habitants). Les autres villes, sauf Ciechanów et Miawa, ne dépassent pas 20 mille habitants et souvent n'arrivent pas même à 5 mille. Le pourcentage de la population de villes (35,9%) est beaucoup plus bas que celui de la moyenne du pays (52,7%). Ce n'est que dans les années 60-ièmes que la grosse industrie a pris ici son essor (Płock — Les Établissements de Raffinerie et Pétrolier-chimique de Masovie), qui cependant — jusqu'à présent — n'a pas changé le caractère général de la région et — ce qu'il suit de là — le caractère de l'organisation ecclésiastique et de la prêtrise. Pendant l'occupation le diocèse de Płock fut — excepté une petite partie du sud-est — incorporé à l'Allemagne. La guerre, les actions méthodiques des envahisseurs allemands et les repressions appliquées par eux — ont amené aux pertes importantes dans la population ainsi que dans les objets sacrés.

Le clergé du diocèse a subi des pertes bien douloureuses (environ 40% jusqu'à 1946). Plus que 20 églises furent complètement ruinées et nombreuses — détériorées.

Dans la première période d'après-guerre l'activité des autorités diocésaines et de la société tendait surtout à la liquidation des résultats de la guerre.

On n'a fait par contre aucuns changements dans la formelle organisation territoriale du diocèse. Ce n'est que depuis 1958 qu'on a introduit d'insignifiants suppléments dans le réseau paroissial. En somme, on a érigé sept nouveaux paroisses —

⁷¹ Tabelka opracowana na podstawie schematyzmów diecezjalnych. W schematyzmach z lat 1955, 1958, 1966, 1970 nie uwzględniono liczby zakonnic. Największy przyrost placówek miał miejsce między rokiem 1958 [28 istniało] a 1966 [50].

⁷² Porównaj schematyzmy diecezjalne z okresu powojennego.

deux à Płock. La formation de sept nouveaux décanats (1963/4) et la création de six décanats régionaux — dans les cadres desquels sont organisées des actions spéciales de charge d'âmes — a eu beaucoup plus grande importance. Un diocèse compte 24 décanats et 235 paroisses. Une paroisse comprend en moyenne 61,3 km² (la moyenne du pays — 46). 840 mille croyants du diocèse donnent en moyenne 3,5 mille pour une paroisse près de la moyenne du pays — 4,5 mille fidèles. Cet état est lié avec un bas degré de l'industrialisation et de l'urbanisation. Dans le diocèse, hors de Płock et Mława, il n'y a pas de paroisses d'un caractère typiquement urbain. Les autres diocèses, possédant les églises dans les villes, exercent une charge d'âmes aussi dans les villages voisins. En moyenne — une paroisse compte 17 localités. Cependant, les différences, sont énormes, parce qu'à côté de peu nombreuses paroisses n'embrassant qu'une partie ou une localité, il y a telles qui en comprennent de dizaines. Environ 60% paroisses possèdent les arrondissements comptant de onze jusqu'à trente localités. La plus grande paroisse en possède soixante huit. Le réseau paroissien est cependant complété par plus et cent postes auxiliaires (églises succursales, chapelles, églises monastiques). Le nombre de religieux de six congrégations, possédant dans le rayon du diocèse 8 monastères, a diminué en comparaison de la période d'avant-guerre, mais a crû en même temps le nombre de prêtres religieux. Ils font environ 10% de tout le nombre de prêtres du diocèse (446 prêtres séculiers et 49 prêtres religieux). Il faut noter un important accroissement du nombre de postes des congrégations de religieuses (de soeurs) (24 — en 1939, 57 — en 1972) et plus grand nombre de soeurs de 290 à 518 dans le même temps.

Par suite de cela que l'enseignement de la religion est devenu une matière hors de l'école — on a créé dans le diocèse jusqu'à 1972 — 999 points de la catéchèse.

1. Władysław Miller — DZIECIĘTA I MŁODZIEŻ W PARAFIACH W DEKANATACH
DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1972 R.
2. Władysław Miller — WYKAZ PARAFIALNYCH MIEJSCOWOŚCI W PARAFIACH
DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1972 R.
3. Władysław Miller — OFICJALNY DZIEKIENI PŁOCKIEJ PO 1972 R.
4. Władysław Miller — MŁODZIEŻ ZAKONNA W DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1972 R.
5. Władysław Miller — DZIECIĘTA I MŁODZIEŻ W PARAFIACH
DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1972 R.
6. Stanisław Łuk — DZIECIĘTA PŁOCKA 1972 R.
7. Stanisław Łuk — STOSUNKI WYZNANIOWE NA TLE GUSTOŚCI
LUDNOŚCI W DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1972 R.
8. Stanisław Łuk — DZIECIĘTA PŁOCKA 1972 R.
9. Stanisław Łuk — SIĘC KAPŁAŃ I KOSCIOŁÓW ZABYTKOWYCH W
DIECEZJI PŁOCKIEJ 1972-1973 R.
10. Stanisław Łuk — PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY DIECEZJI PŁOCKIEJ
PODZIAŁ II WOJNY ŚWIATOWEJ
11. Stanisław Łuk — DZIECIĘTA PŁOCKA 1972 R.
12. Stanisław Łuk — STOSUNKI WYZNANIOWE NA TLE GUSTOŚCI
LUDNOŚCI W DIECEZJI PŁOCKIEJ W 1972 R.